

ที่มาของเรื่องศกุนตลา

ความหมายของคำว่าศกุนตลา

คำว่าศกุนตลามีความหมายดังต่อไปนี้ ทางไวยากรณ์สันสกฤต คำว่าศกุนตลา เป็นนามศัพท์ที่สร้างรูปคำจากศัพท์ว่า ศกุนุต ซึ่งแปลว่า นก ประกอบ ล ปัจจัยในศัพท์ เป็น ศกุนุตล แล้วทำให้เป็นเพศหญิง เป็น ศกุนตลา ซึ่งเป็นคำคุณศัพท์ แปลว่า ผู้เกี่ยวเนื่องด้วยนก

ตามเนื้อเรื่องในวรรณคดี คำว่า ศกุนตลา เป็นชื่อธิดาของนางอัปสรเมณฑากับฤๅษีวิศวามิตร นางเกิดมาแล้วถูกมารดาทอดทิ้งไว้ในป่าเปลี่ยวแห่งหนึ่ง พวกนกได้มาเฝ้าดูแลนางไว้ ต่อมา พระมุนีกัณเฑาะได้มาพบเข้าจึงนำทารกนั้นไปยังอาศรมของตน และได้เลี้ยงดูในฐานะธิดาบุญธรรม เพราะเหตุที่นางได้รับการดูแลรักษาจากพวกนก พระมุนีกัณเฑาะจึงตั้งชื่อนางว่า "ศกุนตลา" คือผู้ซึ่งนกพิทักษ์รักษา*

ศกุนตลาในวรรณคดีไทย

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงนำเรื่องศกุนตลาเข้ามาสู่วรรณคดีไทยในรูปของบทละคร โดยทรงมีพระราชประสงค์จะนำเรื่องศกุนตลามาแสดงเป็นละครไทย ในการนี้พระองค์ได้พระราชทานพระบรมราชาธิบายถึงที่มาของเรื่องศกุนตลาไว้ในพระราชนิพนธ์คำนำบทละครเรื่องศกุนตลาว่า ตนเรื่องศกุนตลามีอยู่ในมหาภารตะ เป็นเรื่องเกร็ดเรื่องหนึ่ง หรือเรียกตามภาษาสันสกฤตว่า "อุปาขยาน" ภายหลังจากยุคมหาภารตะแล้ว จินตวิชื่อกาลิทาสได้เก็บความมานิพนธ์ขึ้นเป็นบทละครชนิดที่เรียกว่า "นาฏกะ" และพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงดัดแปลงบทละครเรื่องศกุนตลาของกาลิทาสเป็นละครไทย โดยทรงอาศัยจากฉบับที่แปลเป็นภาษา

* ดูเพิ่มเติมที่ภาคผนวก ข. โศลกบทที่ 136 และบทที่ 138

อังกฤษ มิได้ทรงแปลจากฉบับภาษาสันสกฤตของกาลิทาสโดยตรง¹

พระบรมราชาธิบายนี้ทำให้ทราบว่า พระราชนิพนธ์บทละครเรื่องศกุนตลาในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นเรื่องที่ดัดแปลงมาจากบทละครเรื่องอภิชฌยานศากุนตละของกาลิทาส และกาลิทาสโคที่มาจากบทละครเรื่องนี้จากศกุนตโลปาชยานในมหากาณะ

เมื่อได้ศึกษาถึงที่มาของเรื่องศกุนตลาโดยละเอียดแล้ว ผู้วิจัยได้พบว่า ที่มาของเรื่องนี้ยังมีอยู่ในที่อื่นอีก คือ มีศกุนตโลปาชยานในสวรรค์ชั้นที่ ของปัทมปุราณะ นอกจากนี้ ยังมีเรื่องที่มีเนื้อหาคล้ายคลึงกันบางประการ คือ กัญฐหาริชาดก ในเอกนิบาตชาดก ในคัมภีร์พระไตรปิฎก และเรื่องของกษัตริย์เพเลกรีตัส ในประวัติศาสตร์กรีก²

เมื่อรวบรวมที่มาของเรื่องศกุนตลา ทั้งจากเรื่องศกุนตลาโดยตรง และจากเรื่องที่มีความคล้ายคลึงกันบางประการแล้ว ที่มาทั้งหมดมีดังต่อไปนี้

- ก. ศกุนตโลปาชยานในมหากาณะ
- ข. ศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะ
- ค. กัญฐหาริชาดกในพระไตรปิฎก
- ง. เรื่องของกษัตริย์เพเลกรีตัสในประวัติศาสตร์กรีก

ที่มาทั้งหมดเหล่านี้ เรื่องที่ 1 และเรื่องที่ 2 เป็นเรื่องศกุนตลาโดยตรง ส่วนเรื่องที่ 3 และเรื่องที่ 4 เป็นเรื่องที่มีความคล้ายคลึงกันบางประการ กล่าวคือ อาจจะเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับบทละครเรื่องอภิชฌยานศากุนตละโดยเฉพาะ ซึ่งจะได้กล่าวรายละเอียดตามลำดับต่อไป

¹พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, ศกุนตลา, หน้า 27-28.

²M.R. Kāle, The Abhijñānaśākuntalam of Kālidāsa, 10th ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1969), pp. (60)-(64).

ศกุนตโลปาขยานในมหากาธะ

ก. มหากาธะ เป็นวรรณคดีที่ยิ่งใหญ่และสำคัญที่สุดในยุคมหากาพย์¹ เนื้อหาสำคัญของเรื่อง คือ การสงครามครั้งยิ่งใหญ่ระหว่างกษัตริย์ผู้เป็นญาติเรียงที่เรียงน้องสองสาย คือ กษัตริย์เการพ ซึ่งมี ทูรโยธน์ เป็นหัวหน้า กับกษัตริย์पालพพ ซึ่งมี ยุธิษฐิระ เป็นหัวหน้า การสงครามนี้กินเวลาถึง 18 วัน และแต่ละฝ่ายต่างสูญเสียญาติพี่น้องและรพลไปเป็นจำนวนมาก มหากาธะมีความยาวประมาณ 200,000 โสลก เนื้อหาสำคัญของเรื่อง เข้าใจว่ามีอยู่ประมาณ 24,000 โสลกเท่านั้น ส่วนที่เหลือเป็นเรื่องอื่น ๆ ที่แทรกเข้ามา คือ เป็นเรื่องทางประวัติศาสตร์ เทพปกรณัม นิทานสุภาษิต และปรัชญาสาขาต่าง ๆ²

ตามตำนาน คือ ตามข้อความในโศลกบทที่ 9 ในอนุกรมตีบรรพ ซึ่งเป็นบรรพย่อยบรรพแรกในอาทิบรรพกล่าวว่า ผู้แต่งคัมภีร์มหากาธะ คือ กฤษณะไทวปายน-วยาสะ ผู้เป็นบุตรของฤๅษีปราศรักับนางสตัยวตี และเป็นพี่ชายรวมมารดาของพระราชาวิจิตรวีระยะ วยาสะผู้นี้มีหลายชื่อ เช่น ชื่อว่า เวทวยาสะ เพราะเป็นผู้รวบรวมและแบ่งคัมภีร์พระเวท ชื่อว่า วาทรายณะ หรือ พาทรายณะ เพราะเป็นผู้แต่งเวทानตสูตฺร และสูตฺรอื่น ๆ อีกมาก ชื่อว่า กฤษณะ เพราะว่ามีผิวดำ และชื่อว่า ไทวปายนนะ เพราะมีกำเนิดที่ทวีป หรือเกาะในแม่น้ำยมนา ในวัยที่เจริญเติบโตนั้น วยาสะได้สละโลกียวิสัยไปใช้ชีวิตอย่างฤๅษีในป่า เมื่อพระราชาวิจิตรวีระยะสวรรคตและไม่มีโอรสที่จะสืบราชสมบัติ นางสตัยวตีได้ขอร้องให้วยาสะมาเป็นสามีของชายาฝ่ายทั้งสองของพระราชาวิจิตรวีระยะ วยาสะได้ให้กำเนิดบุตรแก่นางอัมพิกา คือ ฤๅษีราชกุมาร ผู้ตาบอด และได้

¹Sir Monier Monier-Williams, Sanskrit-English Dictionary, 2d ed. (New Delhi: Munshiram Manoharlal Publishers Pvt. Ltd., 1981), p. 798, col. 2.

²Arthur A. Macdonell, A History of Sanskrit Literature, 2d ed. (Delhi: Motilal Banarsidass, 1971), p. 258.

ให้กำเนิดปद्यุผู้มีผิวพรรณซีดเหลืองแกมนางอัมพิกา นอกจากนี้แล้ว วายาสะยังได้ให้กำเนิดวิฑูรแกนางทาสี และได้ให้กำเนิดศุภะ ซึ่งเป็นผู้เล่าเรื่องภควตปุราณะ¹

ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์นั้น การแต่งวรรณคดีมหากาพย์มีขึ้นในระหว่างเวลาประมาณ 500 ถึง 50 ปีก่อนคริสต์ศักราช² มหาภารตะจึงควรจะอยู่ในระหว่างเวลานี้ แต่รูปแบบของมหาภารตะที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ไม่น่าจะเป็นผลงานของกวีคนเดียว แต่น่าจะเป็นผลงานของกวีหลายคนที่รวบรวมขึ้น 3 ชั้นตอน คือ

ชั้นตอนที่ 1 มหาภารตะมีความยาวเพียง 8,800 โศลก เป็นผลงานของกวีคนเดียวผู้มีความสามารถเป็นเลิศในทางกวีนิพนธ์ มหาภารตะในชั้นตอนนี้อยู่ในรูปของมหากาพย์สั้น ๆ ที่พรรณนาถึงวีรกรรมของวีรบุรุษในสมัยโบราณ และพระพรหมมีสถานะเป็นเทพเจ้าสูงสุดเพียงองค์เดียว ซึ่งตรงกับที่ปรากฏในวรรณคดีบาลีในสมัยพุทธกาลด้วย ดังนั้น จึงสันนิษฐานว่า มหาภารตะในชั้นตอนที่ 1 นี้ มีชั้นประมาณคริสต์ศตวรรษที่ 5 ก่อนคริสต์ศักราช

ชั้นตอนที่ 2 กวีผู้แต่ง และผู้ขับบทล่านำศุภะวีรบุรุษได้ทำให้ความยาวของมหาภารตะเพิ่มขึ้นอีกประมาณ 20,000 โศลก ด้วยการสวดศิษณะของกษัตริย์ปาดทพในการสงคราม และในชั้นตอนนี้ พระศิวะและพระวิษณุมีสถานะเท่าเทียมกับพระพรหม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระวิษณุได้อวตารมาเป็นพระกฤษณะ พันธมิตรของกษัตริย์ปาดทพในมหาภารตยุทธด้วย เมกษีนี้ส ผู้เป็นราชทูตกรีกประจำนครปาฏลีบุตรเมื่อประมาณ 300 ปีก่อนคริสต์ศักราช ได้บันทึกไว้ว่า เทพเจ้าสององค์ คือ พระศิวะและพระวิษณุ ได้ปรากฏสถานภาพเด่นชัด ผู้นับถือเทพเจ้าสององค์นี้ได้แบ่งออกเป็นสองพวก คือ พวกไศวะ และพวกไวษณะ นอกจากนี้ มีการกล่าวถึงพวกยวนะ คือพวกกรีกว่าเป็นพันธมิตรของกษัตริย์เคารพในมหาภารตยุทธอีกด้วย หลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า

¹Monier-Williams, Sanskrit-English Dictionary, p.1035, col. 2.

²Macdonell, A History of Sanskrit Literature, p. 233.

มหากาพย์ในชั้นที่ 2 นี้ จะต้องมีขึ้นหลังจาก 300 ปีก่อนคริสต์ศักราช

ชั้นตอนที่ 3 เป็นช่วงเวลาก่อนคริสต์ศักราชเล็กน้อย และมหากาพย์มีความยาวประมาณ 200,000 โสลก และอยู่ในรูปแบบที่มีอยู่ในปัจจุบัน เนื้อหาของเรื่องมิได้เป็นเพียงการพรรณนาถึงมหากาพย์และสรรเสริญวีรกรรมของวีรบุรุษเท่านั้น หากแต่มีเรื่องราวต่าง ๆ แทรกเข้ามามากมาย เช่น นิยายโบราณเกี่ยวกับทวยเทพ กษัตริย์ และฤๅษี ทฤษฎีเกี่ยวกับการสร้างจักรวาลและเทววิทยา การบรรยายปรัชญาหลายสาขารวมทั้งภควัทคีตา กฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และหน้าที่ของชนในวรรณะกษัตริย์ พร้อมทั้งอุปมาอุปไมยที่มาเป็นวรรณคดีสำคัญของไทยด้วย คือ อุปมาอุปไมย เรื่อง ศकुন্তลา พระนล และสāvitrī

ด้วยลักษณะดังกล่าวนี้ มหากาพย์จึงมิใช่เป็นแต่เพียงกวีนิพนธ์ที่สรรเสริญวีรกรรมของวีรบุรุษเท่านั้น แต่ถือว่าเป็นศาสตร์แห่งหลักธรรมจริยา เป็นคัมภีร์สมฤติที่อธิบายถึงหน้าที่ความรับผิดชอบของมนุษย์ และเป็นคำสอนทางศาสนาของชาวอินเดียนับว่าสมดังความหมายในโสลกที่ 52 ในอถยายะที่ 5 ของสวรรคาโรหิตบรพที่ว่า มหากาพย์เป็นรัตนินิ เช่นเดียวกับขุนเขาหิมาลัยและมหาสมุทรที่ทรงความศักดิ์สิทธิ์*

มหากาพย์แบ่งออกเป็นเล่มเรียกว่า บรพ รวม 18 บรพ คือ อาทิบรพ สกาทบรพ อาร์ณยกบรพ วิราฎบรพ อุทโยคบรพ ภิษมบรพ โทธบรพ กรรณบรพ ศัลยบรพ เส่าปติกบรพ สตรีบรพ ศานติบรพ อนุศาสนบรพ อัศวเมธิบรพ อาศรมวาสิกบรพ เมาสลบรพ มหาปรัสถานิกบรพ และสวรรคาโรหิตบรพ เล่มสุดท้าย คือ หริวิสะ ถือเป็นภาคผนวก ในแต่ละบรพนั้นได้แบ่งเป็นบท หรือ อถยายะ และเป็นบรพย่อย ๆ อีก

¹ Macdonell, A History of Sanskrit Literature, pp.258-242.

*yathā samudro bhagavānyathā ca himavāngirih /

khyātāvubhāu ratnanidhī tathā bharatamucyate //52//

ข. อาทิบรพ เป็นชื่อของบรรพแรกในมหากาณะ บรรพนี้มี 225 อธิบายะ
แบ่งเป็นบรรพย่อย 19 บรรพ คือ อนุกรมณิบรพ บรรพสังครหบรรพ เปาษยบรรพ
เปาโลมบรรพ อาสติกบรพ อาทิวศาวตรณบรพ สัมภวบรพ ชตฺตฤททาหบรพ ทิถิมพ-
วอบรพ พกวธบรพ ใจตรรณบรพ เทราปทีสวยวรบรพ ไววาหิกบรพ วิตุราคม-
บรพ ราชยลัมภบรพ อรชุนวณวาสบรพ สุกัทรานรณบรพ หรณหาริกบรพ และ
ชาตพวทาหบรพ และมีเรื่องแทรก 8 เรื่อง คือ ศกุนตโลปาชยาน ยยาตยูปาชยาน
คาปต์โยปาชยาน วาสิชโรปาชยาน เอารโวปาชยาน ปัญฺเจนโทรปาชยาน สุนโทปสุนโท-
ปาชยาน และศารงคโกปาชยาน¹

เนื้อหาในอาทิบรพเริ่มเรื่องด้วยการกล่าวถึงยัชญพิธีเพื่อทำลายนาคของ
ท้าวชนเมชัย พระราชาเรื่องนามแห่งจันทรวงศ์ ผู้ทรงเป็นพระปนัดดาของพระอรชุน
กล่าวคือ พระองค์ทรงเป็นผู้สืบทายาทจากท้าวปรีกษิตผู้ทรงเป็นโอรสของท้าวอภิมันยู
ท้าวอภิมันยูนั้นทรงเป็นพระโอรสของพระอรชุนกับนางสุกัทราน กนิษฐภคินีของพระฤๅษณะ
ท้าวปรีกษิตถูกพญานาคตั๊กะปลงพระชนม์ตามคำสาปของฤๅษีศฤงคิ เมื่อท้าวชนเมชัยขึ้น
ครองราชย์จึงทรงประกอบยัชญพิธีเพื่อจะทำลายนาคเป็นการแก้แค้นให้พระบิดา ฤๅษี
วยาสะพร้อมด้วยศิษย์ได้มาร่วมในยัชญพิธีนี้ด้วย พระราชาทรงขอให้ฤๅษีวยาสะเล่าถึง
ประวัติของกษัตริย์เการพและกษัตริย์ปาวพซึ่งเป็นบรรพบุรุษของพระองค์ ฤๅษีวยาสะได้
ให้ศิษย์ คือ ฤๅษีไวศัมปายนเป็นผู้เลาถวาย โดยเริ่มต้นด้วยการกล่าวถึงการสืบราชสันต-
ติวงศ์ของกษัตริย์ในจันทรวงศ์ตั้งแต่พระเจ้ายยาติลงมาจนถึงกษัตริย์เการพและปาวพ
ต่อมา กล่าวถึงความขัดแย้งระหว่างกษัตริย์ผู้เป็นญาติเรียงพี่เรียงน้องทั้งสอง จนต้อง
แบ่งอาณาจักรออกเป็นสองส่วน กษัตริย์เการพครองเมืองหัสตินาปุระ ส่วนกษัตริย์
ปาวพได้ไปสร้างเมืองใหม่ชื่อ อินทรปรสัด และได้นางเทราปทีเป็นชายาของพวกตนทั้ง
ห้า บรรพนี้จบลงในเหตุการณ์ตอนที่พระอรชุนได้นางสุกัทราน กนิษฐภคินีของพระฤๅษณะ

¹ Kṛṣṇadvāipāyanavyāsa, The Mahābhārata (Poona: Bhandar-
kar Oriental Research Institute, 1971), 1: (7).

เป็นชายาอีกองค์หนึ่ง¹

ค. ศกุนตโลปาชยาน คืออุปาชยานเรื่องศกุนตลา อยู่ในอาทิบริพของมหา-
ภารตะ ประกอบด้วยคำประพันธ์ 303 บท คือ โสลก จำนวน 296 บท อุปชาติฉันท
6 บท และวคีสถฉันท 1 บท เนื้อเรื่องเริ่มต้นจากโศลกบทที่ 1 ในอถายะที่ 62 และ
จบลงในโศลกบทที่ 49 ในอถายะที่ 69 เริ่มเรื่องด้วยท้าวชนเมชัยทรงขอร้องให้ฤๅ
โวศัมปายันเล่าประวัติความเป็นมาของกษัตริย์เชื้อสายราชวงศ์ปुरु บรรพบุรุษของพระองค์
ฤๅโวศัมปายันจึงได้เล่าเรื่องถวาย โดยเริ่มต้นด้วยเรื่องของท้าวทุษยันต์ พระราชบิดา
ของพระภรต กษัตริย์ตนราชวงศ์ภารตะ เนื้อเรื่องมีดังนี้

พระราชามูหฺตรงก่อตั้งราชวงศ์ปुरुทรงพระนามว่า ทุษยันต์ ทรงเป็นกษัตริย์
ที่ประสบชัยชนะในการสงครามเสมอ ทรงครอบครองดินแดนอันกว้างใหญ่ไพศาลครอบคลุม
ไปถึงฝั่งมหาสมุทร อันเป็นที่อยู่ของคนทุภกรณะรวมทั้งพวกอนารยชนและชาวป่าชาวดง
พระองค์ทรงเป็นเลิศในคุณสมบัติและคุณลักษณะต่าง ๆ ในรัชกาลของพระองค์ อาณาจักร
มีความมั่งคั่งสมบูรณ์ และราษฎรมีความผาสุก

ซึ่งหนึ่ง พระองค์พร้อมด้วยจตุรงคพลได้เสด็จเข้าสู่ป่าลึกเพื่อล่าสัตว์
ขณะเสด็จออกเดินทาง ทรงได้รับคำสวดิจจากเหล่าหญิงสาวผู้คอยเฝ้าชมพระบารมีและได้
โปรยดอกไม้ถวาย นอกจากนั้นเหล่าพราหมณาจารย์ต่างก็ได้กล่าวคำสวดิจตลอดเวลา
หมู่ประชาชนได้ตามส่งเสด็จสิ้นระยะทางไกลจึงได้กลับ พระองค์เสด็จถึงป่าที่ประกอบ
ด้วยไม้ใหญ่น้อยนานาพรรณ ในป่าแห่งนั้น สัตว์ป่าถูกไล่ไปเป็นอันมาก และสัตว์ป่าที่
เหลือต่างพากันวิ่งกระเจิดกระเจิงหนีไปจนหมดสิ้น พระราชาจึงได้เสด็จผ่านทะเล
ทรายเพื่อทรงหาป่าแห่งใหม่เพื่อล่าสัตว์ ป่าแห่งใหม่มีความสวยงามด้วยธรรมชาติ เช่น
ต้นไม้ใหญ่ที่ถูกเกี่ยวหวัดอยู่กับลดาชาติและมีดอกบานสะพรั่งแลดูละลานตา พื้นดินเขียว
ขจีด้วยตฤณชาติ ระงมด้วยเสียงเจื้อยแจ้วของเหล่าปักษีชาติอยู่ตลอดเวลา สภาพป่าที่

¹Chakravarthi V. Narasimhan, The Mahābhārata (New York: Columbia University Press, 1965), pp. XV-XVII.

งดงามนั้นทำให้พระราชาทรงเพิดิคเพลินพระหฤทัยยิ่งนัก พระองค์ได้เสด็จถึงแม่น้ำ
 มาลินีซึ่งบริเวณนั้นเป็นเขตอาศรมของเหล่ามุนีอันมีอาศรมของพระมุนีกัณเฑาะเป็นศูนย์กลาง
 พระราชาทรงปรารถนาที่จะนมัสการพระมุนีกัณเฑาะ จึงเสด็จเข้าไปยังอาศรม เมื่อไม่
 ทรงพบผู้ใด พระองค์จึงได้ตรัสถามด้วยพระสุรเสียงอันดังว่ามีใครอยู่บ้าง สาวน้อยที่
 งามเลิศนางหนึ่งได้ออกมาถวายการต้อนรับและทูลว่า พระมุนีผู้บิดาไม่อยู่ กำลังไปเก็บ
 ผลไม้ในป่า พระราชาทรงสงสัยเรื่องกำเนิดของนาง นางจึงได้เล่าถวายว่านางเป็น
 ธิดาของฤๅษีวิศวามิตรกับนางอัปสร เมณฑาผู้ซึ่งพระอินทร์ได้ส่งมาเพื่อทำลายตบะของฤๅ
 ศินัน เมื่อให้กำเนิดนางแล้ว มารดาได้ทอดทิ้งนางไว้ในป่าเปลี่ยวแห่งหนึ่ง ใกล้แม่น้ำ
 มาลินีแล้วหนีไป นางได้รับการพิทักษ์รักษาจากฝูงนก พระมุนีกัณเฑาะได้มาพบนาง เข้าจึง
 นำมาเลี้ยงเป็นธิดาบุญธรรม เพราะเหตุที่นางได้รับการพิทักษ์รักษาจากฝูงนก พระมุนี
 กัณเฑาะผู้บิดาจึงตั้งชื่อนางว่า ศกุนตลา ฝ่ายพระราชามือทรงทราบว่านางเป็นธิดาภคิตรี
 และได้เห็นนางมีความงาม จึงทรงปรารถนาที่จะได้นางเป็นชายา ทรงขอให้นางแต่งงาน
 ด้วย นางศกุนตลาทูลขอให้รอให้บิดากลับมาก่อน แล้วท่านคงจะยกนางถวาย แต่พระ
 ราชตรัสว่าคนเราควรจะเป็นตัวของตัวเอง ไม่ควรขึ้นอยู่กับผู้อื่น และทรงขอให้นาง
 แต่งงานกับพระองค์ด้วยพิธีคานธรรพวิวาห์* ซึ่งเป็นพิธีวิวาห์ที่เหมาะสมกับชนวรรณะ
 ภคิตรี นางศกุนตลาได้เสนอเงื่อนไขว่า ถ้าลูกที่เกิดจากการร่วมภิรมย์ครั้งนี้ได้เป็น
 รัชทายาท นางจึงจะยอมถวายตัวให้แก่พระองค์ พระราชาทรงรับเงื่อนไขนั้น และทรง
 ได้นางเป็นชายาด้วยพิธีคานธรรพวิวาห์ ก่อนที่จะเสด็จกลับพระนคร พระองค์ทรงสัญญา
 กับนางว่าจะรับส่งกองทัพประกอบด้วยจตุรงค์นี้เสนามารับนางไปสู่พระนครอย่างสมเกียรติ

*คานธรรพวิวาห์ คือการวิวาห์แบบคานธรรพ หมายถึงการแต่งงานโดยชายหญิง
 ตกลงยินยอมเป็นสามีภรรยาด้วยกันด้วยความรักความพอใจของตน ไม่มีพิธีรีตองใด ๆ ทั้งสิ้น
 จุดประสงค์ของการแต่งงานแบบนี้ก็เพื่อบรรลุความปรารถนาทางกาม เช่นเดียวกับพวก
 คนธรรพ ซึ่งในโตดติรียส์ตีตา และไอตเรยพราหมณะกล่าวไว้ว่าเป็นพวกที่มีความพึงใจ
 ในสตรีเป็นอันมาก (เสาวภา เจริญขวัญ 2520 : 52)

ฝ่ายพระมุนีกัณเฑาะ เมื่อกลับมายังอาศรมได้ทราบเรื่องการแต่งงานของนาง ศกุนตลาด้วยทิพยญาณก็มีความยินดีและได้ให้พรแก่นาง นางได้ขอพรให้ราชวงศ์ของท้าว ทุษยันต์เจริญรุ่งเรืองตลอดไป ต่อมา นางเริ่มตั้งครรภ์และได้ให้กำเนิดกุมารผู้มีความ สามารถอันหาประมาณมิได้ เมื่อกุมารอายุได้ 3 ขวบ พระมุนีกัณเฑาะได้ประกอบพิธีสังสการให้* กุมารนั้นมีความกล้าหาญตั้งแต่วัยเยาว์ สามารถปราบสัตว์ร้ายต่าง ๆ ให้เชื่องได้ จนผู้คนในอาศรมได้ขนานนามให้ว่า "สรพหมัน" เมื่อกุมารอายุได้ 6 ขวบ พระมุนีกัณเฑาะเห็นว่าสมควรจะรับตำแหน่งยุพราชได้แล้ว จึงได้จัดส่งนางศกุนตลาพร้อมด้วย กุมารไปยังนครหัสตินาปุระ นางได้เข้าเฝ้าพระราชา ทูลขอให้พระองค์ทรงรับกุมารตาม ข้อตกลงที่ทรงให้ไว้

ฝ่ายพระราชาแม้จะทรงจำเรื่องราวได้ทั้งหมด แต่พระองค์ก็ทรงปฏิเสธ และตรัสว่าพระองค์ทรงจำนางไม่ได้ และทรงประณามนางศกุนตลาด้วยถ้อยคำที่รุนแรง เมื่อนางได้รับการปฏิเสธและถูกประณามเช่นนั้นก็อับอายเป็นอย่างยิ่ง นางยินนิ่งเหมือน สิ้นสติ นางโกรธแค้นและพยายามระงับความโกรธแค้นด้วยการชบ้ำใจ นางกราบทูลพระ ราชาเป็นเชิงค่อว่า และคำกราบทูลนี้เองได้แสดงให้เห็นถึงความฉลาดรอบรู้และความ เชี่ยวชาญในกัมภีร์ธรรมศาสตร์ของนางเป็นอย่างยิ่ง นางได้บรรยายให้เห็นอย่าง ละเอียดย่างบรรยายมีคุณค่าและมีความหมายต่อสามีมากเพียงใด แต่แม้นางจะกราบทูล มากมายเท่าไร ท้าวทุษยันต์ก็ยังไม่ทรงรับว่านางคือชายา และกุมารนั้นคือโอรส ทั้งยัง

* พิธีสังสการ คือ พิธีกรรมที่ช่วยให้บรรลุดังความบริสุทธิ์ซึ่งทำให้ปัจเจกบุคคล เข้าถึงการพัฒนาขั้นสมบูรณ์ทางกานบุคลิกภาพ พิธีสังสการในแต่ละแห่งมีจำนวนไม่เท่า กัน ในคัมภีร์สมฤตีกำหนดไว้ 13 พิธี คือ 1. ครรภฐานะ พิธีตั้งครรภ์ 2. ปุ่่งสวานะ พิธีคลอดชาย 3. สีมันโตมัยัน พิธีแสดกหมมารคา 4. ซาตกรรม พิธีเกิด 5. นาม- เหยะ พิธีตั้งชื่อ 6. นิษกรรม พิธีนำเด็กออกนอกบ้าน 7. อันนปราศนะ พิธีป้อนอาหาร แข็ง 8. จุฬากรม พิธีไว้จุก 9. อุปนัยัน พิธีสวมด้ายตักศิสิทธิ์ 10. เกศานตะ พิธีตัดผมโกนหนวด 11. สมารรตนะ พิธีกลับจากการศึกษา 12. วิวาหะ พิธีแต่งงาน 13. ตมศานตะ พิธีงานศพ (อรุณศรี อังละระกุล 2522 : 13)

ตรัสเป็นเชิงขับไล่นางออกไปจากวัง

เมื่อนางศกุนตลากราบทูลแล้วจะจากไป ในขณะนั้นเอง มีเสียงสวรรค์ปรากฏให้ได้ยินแก่ท้าวทศยันทูประทับอยู่พร้อมด้วยเหล่าพราหมณ์ฤๅษี ปุโรหิตาจารย์ และมนตรีว่า ให้ทรงรับเลี้ยงโอรสและไม่ให้ดูหมิ่นชิงชังนางศกุนตลา เสียงสวรรค์นั้นได้กล่าวเตือนพระองค์ต่อไปอีก และกล่าวว่าเพราะพระองค์จะทรงเลี้ยงกุโอรส จึงควรให้โอรสมีพระนามว่า "ภรต" ต่อจากนั้น พระราชาได้มีพระดำรัสแก่บรรดาพราหมณ์และมนตรีว่า แม้พระองค์จะทรงทราบเรื่องราวทั้งหมด แต่ก็ไม่ต้องการจะตรัสเองว่ากุมารนั้นคือโอรส เพราะทรงเกรงว่าประชาชนจะสงสัยในความบริสุทธิ์ของกุมาร พระองค์ทรงดีพระทัยที่มีเสียงสวรรค์มาช่วยเป็นพยาน พระองค์ทรงยกโทษให้นางศกุนตลาที่นางได้กล่าวล่วงเกินพระองค์ ทรงต้อนรับนางและโอรสอย่างสมเกียรติ ทรงขนานนามโอรสว่า "ภรต" และทรงสถาปนาไว้ในตำแหน่งยุพราช ในสมัยต่อมา พระภรตนั้นทรงมีอำนาจเหนือหมู่กษัตริย์ทั้งหลาย ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม และทรงประกอบยัชญพิธีมากมาย มีพระเกียรติสูงส่ง เพราะเหตุที่เกียรติยศได้รับมาเพราะพระภรต ราชตระกูลจึงมีนามว่า ราชตระกูลภารตะ และชนในสมัยก่อนและสมัยต่อมาจึงเป็นที่รู้จักกันในนามว่า "ชาวภารตะ"

ศกุนตโลปายานในปัทมปุราณะ

ก. ปุราณะ เป็นชื่อคัมภีร์สำคัญจำพวกหนึ่งทางศาสนาฮินดู ซึ่งถือว่าเป็นผลงานของฤษีเวียสาสะ เนื้อหาในปุราณะประกอบด้วยลักษณะ 5 ประการ หรือปัจจัยลักษณะอันได้แก่การสร้างจักรวาล (สรรคะ) การสร้างจักรวาลขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง(ประติสรรคะ) ประวัติของฤษีและทวยเทพต่าง ๆ (วงศ์) เรื่องยุคของพระมนูทั้งหลาย (มันวันตระ) และการสืบราชสันตติวงศ์ (วงศ์านุจริต)¹

¹Vettam Mani, "Purāṇa," Purāṇic Encyclopedia (Delhi: Motilal Banarsidass, 1975), p. 617.

ประวัติการแต่งปุราณะตามตำนานมีว่า เมื่อฤๅษายาสะได้แบ่งคัมภีร์พระเวทซึ่งเดิมมีเพียงคัมภีร์เดียวออกเป็น 4 คัมภีร์ เพื่อสอนศิษย์ทั้ง 4 คนแล้ว ท่านได้แต่งปุราณะหรือ ปุราณส์หิตาขึ้น โดยรวบรวมเรื่องต่าง ๆ คือ นิยายปรัมปรา เกร็ดพงศาวดาร บทเพลง และเรื่องราวเก่า ๆ ในยุคนั้น ปุราณส์หิตาจึงมีความหมายว่า "การรวบรวมเรื่องโบราณ" วยาสะได้แต่งปุราณะขึ้นเพื่อสอนศิษย์คนที่ 5 คือ สู่ตะ หรือในอีกชื่อหนึ่งว่า โลมหรรษณะ (หรือ โลมหรรษณะ)¹

ในคัมภีร์พราหมณะมีข้อความกล่าวถึงปุราณะ จึงทำให้นักปราชญ์บางท่านสันนิษฐานว่า ปุราณะมีอายุก่อนสมัยประวัติศาสตร์ มหาภารตะใช้คำว่าปุราณะในความหมายว่าเป็นเรื่องราวเกี่ยวกับทวยเทพและเหล่านักสิทธิ์ ในคัมภีร์อุปนิษัต์มีข้อความกล่าวว่าปุราณะเป็นอิติहाส และมีฐานะเป็นพระเวทที่ 5 นอกจากนี้ ในคัมภีร์สมฤติมีข้อความว่า ปุราณะเป็นคัมภีร์รอรถกถาของคัมภีร์พระเวท จากข้อความทั้งหมดเหล่านี้ทำให้สรุปได้ว่าปุราณะมีศักดิ์ที่ยาวนาน และมีอายุก่อนคริสต์ศักราช²

ปุราณะแบ่งเป็นสองประเภท คือ ปุราณะ (ปุราณะฉบับสำคัญ) กับอุปปุราณะ (ปุราณะฉบับย่อย) ลักษณะคำประพันธ์ของปุราณะทั้งสองประเภทเป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง เช่นเดียวกับในคัมภีร์มหาภารตะ ทั้งคัมภีร์ปุราณะ และคัมภีร์อุปปุราณะ ต่างก็สะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของคนอินเดียได้เป็นอย่างดี คัมภีร์ปุราณะเป็นพื้นฐานทางความคิดของคนอินเดียส่วนใหญ่ในทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา และการเมือง แม้กระทั่งศิลปะอินเดียก็นำรูปแบบมาจากปุราณะนี้ ปุราณะมีความยาวกว่า 400,000 โศลก³ แบ่งออกเป็น 18 คัมภีร์ และจัดเป็นหมวดใหญ่ ๆ 3 หมวด ตามเนื้อหาที่สรรเสริญเทพเจ้าของ

¹F.E. Pargiter, "Purānas," Encyclopedia of Religion and Ethics (Edinburgh: T&T Clark, 1909), 10: 448.

²Mani, "Purāna," p. 617.

³Ibid., p. 617.

อื่นคู่หนึ่ง 3 องค์ คือ

1. หมวดราชสะ สรรเสริญพระพรหม ไค้แก่ พรหมปุราณะ พรหมานต-
ปุราณะ พรหมไวยวรรตปุราณะ มารกัมเทพปุราณะ ภวิษยปุราณะ และวามนปุราณะ
2. หมวดศาสตวิกะ สรรเสริญพระวิษณุ ไค้แก่ วิษณุปุราณะ ภาควตปุราณะ
นารทียปุราณะ ครุฑปุราณะ ปัทมปุราณะ และวราหปุราณะ
3. หมวดตามสะ สรรเสริญพระศิวะ ไค้แก่ ศิวปุราณะ ลิงตปุราณะ
สกันทปุราณะ อัคนิปุราณะ(บางที่เป็นวายุปุราณะ) มัตสยปุราณะ และกुरुปุราณะ¹

อุปุราณะมีทั้งหมด 18 คัมภีร์เช่นกัน คือ สำนักกุมารโอุปปุราณะ นาร-
สิงโอุปปุราณะ ภารมโทอุปปุราณะ ศิวธรรโมอุปปุราณะ เทารวาสโอุปปุราณะ นารทีโยป-
ปุราณะ กามิลโอุปปุราณะ วามโนอุปปุราณะ เอาคนโสอุปปุราณะ พรหมานโตอุปปุราณะ วารุ-
โอุปปุราณะ กาลิโกอุปปุราณะ มาเหศวโรอุปปุราณะ ศามโอุปปุราณะ เสโรอุปปุราณะ
ปาราสโรอุปปุราณะ มารโอุปปุราณะ และการคโวอุปปุราณะ²

ข. ปัทมปุราณะ หรือปัทมปุราณะ เป็นชื่อของปุราณะเล่มหนึ่งในบรรดาปุราณะ
ทั้ง 18 เล่ม จัดอยู่ในหมวดศาสตวิกะ คือ ของฝ่ายที่นับถือพระวิษณุเป็นเทพเจ้าสูงสุดซึ่ง
เรียกว่า พวกไวษณะ ปัทมปุราณะมีความยาว 55,000 โศลก และมีที่มา 2 ทาง คือ
ทางหนึ่งเป็นฉบับเทวนาครีที่ตีพิมพ์แล้วในปัจจุบัน กับอีกฉบับหนึ่งเป็นฉบับเก่าเรียกว่าฉบับ
เบงกาลี ซึ่งเป็นเอกสารตัวเขียน ยังไม่มีการตีพิมพ์ ฉบับที่ตีพิมพ์นั้นเป็นฉบับรุ่นหลังนั้น
แบ่งเนื้อความออกเป็นตอน ๆ เรียกว่า ษัฑธ์ รวมทั้งสิ้น 6 ษัฑธ์ คือ อาทิษัฑธ์ ภูมิษัฑธ์
พรหมษัฑธ์ ปาตาลษัฑธ์ สฤษฏิษัฑธ์ และอุตตรษัฑธ์ ส่วนฉบับเก่า คือฉบับเบงกาลีแบ่งออก
เป็น 5 ษัฑธ์ คือ สฤษฏิษัฑธ์ ภูมิษัฑธ์ สวรรคษัฑธ์ ปาตาลษัฑธ์ และอุตตรษัฑธ์ นอกจากนี้
ยังมีบทพิเศษอันเป็นภาคผนวกของอุตตรษัฑธ์ตอนท้าย เรียกว่ากริยาโยคสาร การที่คัมภีร์

¹ Monier-Williams, Sanskrit-English Dictionary, p. 635,
col. 1.

² Ibid., p. 202, col. 2.

เล่มนี้ได้ชื่อว่าปัทมปุราณะก็เพราะเริ่มเรื่องโดยการกล่าวถึงปัทมะ ดอกบัวหลวงอันเป็นที่สถิตของพระพรหมตอนที่จุติมาเพื่อทำหน้าที่สร้างโลก¹

ค. ศกุนตโลปาชยาน ศกุนตโลปาชยานอยู่ในสวารคัณฑ์ ซึ่งพรรณนาถึงสวารคชั้นต่าง ๆ ของทวยเทพ สวารคชั้นสูงสุดของพระวิษณุหรือสวารคชั้นไวญญู^๒ โลกของพวกภูติ ปีศาจ คนธรรพ์ วิทยาธร และอัปสร รวมทั้งนิยายมากมายที่เกี่ยวกับทวยเทพและบุคคลต่าง ๆ เรื่องที่น่าสนใจก็คือ ศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะนี้มีความแตกต่างจากศกุนตโลปาชยานในมหาภารตะ แต่กลับไปมีความคล้ายคลึงกับบทละครเรื่องอภิชฌยานศากุนตละของกาลิทาส ซึ่งเป็นงานรุ่นหลังมหาภารตะมาก เหตุนี้ทำให้นักปราชญ์บางคนเชื่อว่าปัทมปุราณะแต่งขึ้นหลังสมัยของกาลิทาส²

ศกุนตโลปาชยานในปัทมปุราณะเริ่มเรื่องจากอถยายะที่ 1 และจบลงในอถยายะที่ 5 ของสวารคัณฑ์³ ลักษณะคำประพันธ์เป็นคำประพันธ์ร้อยกรอง มีความยาว 316 บท ประพันธ์ขึ้นด้วยโคลงจำนวน 314 บท กับอุปชาติฉันทจำนวน 2 บท ลักษณะของเรื่องเป็นการปลัดถิ่นเล่าเรื่องศกุนตการะหว่างเศษนาคราช* กับสุตะให้หมู

¹ ศักดิ์ศรี แยมันดกา, "ปัทมปุราณะ." สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน 18 (2525-2526) 11613-11628.

² Mani, "Purāna," p. 618.

³ Ācārya Śrīmajjīvananda, Abhijñānaśākuntalam Mahākavi-Śrīkālādāsakṛtam, 5th ed. (Calcutta: Vācaspatyayantra, 1914) pp. 31-58.

* เศษนาคราช ได้แก่พญานาคที่มีชื่อเสียงในกัมภีร์ปุราณะ มีหัวจำนวน 1,000 หัว กล่าวกันว่าเป็นสัญลักษณ์แห่งความไม่สิ้นสุด อันเป็นความหมายของชื่อ อนันตะ ซึ่งเป็นอีกชื่อหนึ่งของพญานาคตัวนี้ ตามประวัติในวิษณุปุราณะกล่าวว่า เศษนาคราชเป็นพี่ของพญานาคवासูกิและพญานาคตักษกะ ซึ่งพี่น้องทั้ง 3 นี้เป็นลูกของนางกัทริผู้เป็นธิดาของพระทักษะและเป็นภรรยาของพระกัศยปะ ในยุคสร้างโลก เศษนาคราชจะมารองรับแทนบรรทมให้พระวิษณุบรรทมหลับ (Monier-Williams 1981: 1088)

ฤๅษีอันมีฤๅษีเสานกะเป็นก้นฟังกที่ป่าในมิชชะ¹ เนื้อเรื่องมีดังนี้

พระราชอาชู่เป็นศรีสง่าแห่งจันทรวงศ์ ผู้สืบเชื้อสายปุรุ ผู้ทรงพระเดชานุภาพ ทรงเจนจบในพระเวทและเวททางคศาสตร์* ทรงพระนามว่า ทูษยันต์ พระองค์ทรงเชี่ยวชาญในวิชาธนู ทรงประกอบด้วยราชคุณ และทรงปกครองประชาราษฎร์ประดุจบิดาปกครองบุตร

ครั้งหนึ่ง พระองค์พร้อมด้วยทหารเสด็จขึ้นรถทรงอั้งจางมออกกลาสัตว์ ทอดพระเนตรเห็นกวางงามตัวหนึ่ง จึงทรงติดตามกวางนั้นไปถึงบริเวณอาศรมของพระมุนีกัณวะ ขณะที่ทรงขึ้นศรเล็งไปยังกวาง ฤๅษีที่เป็นศิษย์ของพระมุนีกัณวะได้ทูลท้าวไว้ พระองค์ทรงกระหายน้ำจึงได้เสด็จเข้าไปในบริเวณอาศรม ทอดพระเนตรเห็นสาวน้อยหลายนางกำลังรคน้ำคั้นไม้อยู่ สาวน้อยผู้งามเลิศนางหนึ่งนามว่า ศกุนตลา ได้กล่าวต้อนรับพระองค์ด้วยวาจาอ่อนหวาน พระราชาทรงพอพระทัยในถ้อยคำของนาง และทรงบังเกิดความเสน่หา จึงตรัสถามถึงกำเนิดของนางพร้อมทั้งทรงแนะนำพระองค์เองว่าเป็นใคร นางศกุนตลาได้ขอให้เพื่อนของนางเล่าประวัติของนางถวาย

เพื่อนของนางได้เล่าว่า ฤๅษีวิศวามิตรผู้เป็นโอรสของกษัตริย์คาธิ เป็นผู้รังเกียจวรรณะกษัตริย์และปรารถนาจะเป็นพราหมณ์ที่สูงส่งเช่นเดียวกับฤๅษีสิษฐ์ จึงได้บำเพ็ญตบะอยู่เป็นเวลาหลายพันปี จนพระอินทร์ทรงครั้นคร้ามจึงมีเทวบัญชาให้นางอัปสรเมณฑามาทำลายตบะของฤๅษี นางเมณฑาทำลายตบะของฤๅษีได้สำเร็จและได้ร่วมสังวาสกับฤๅษีนั้น เมื่ออยู่ร่วมกันชั่วขณะหนึ่ง ฤๅษีวิศวามิตรสำนึกได้ บังเกิดความละอาย จึงหนีไป

¹Mani, "Sūta I," p. 774.

*เวททางคศาสตร์ คือ วิชาประกอบการศึกษาพระเวท มี 6 อย่าง คือ

1. ศึกษา วิธีออกเสียงคำในพระเวทให้ถูกต้อง
2. ฉันท ฉันทลักษณ์
3. ไวยากรณ์ การศึกษาวิเคราะห์คำในภาษาศาสตร์
4. นิรุกต์ การอธิบายคำยากในพระเวท
5. โชยติส วิชาดาราศาสตร์
6. กัลปะ วิธีจัดทำพิธี (Monier-Williams 1981:

นางอัปสรเมณฑา เมื่อคลอดทารกแล้วได้ทอดทิ้งทารกไว้ในป่าลึกแล้วนางก็กลับไปยัง
 สวรรค์ชั้นไตรตรึงส์ หมูนกได้มาพิทักษ์รักษาทารกนั้น ด้วยเหตุนี้ ทารกจึงได้นามว่า
 ศกุนตลา ต่อมาพระมุนีกัณเฑาะโศไปพบเข้าจึงนำทารกมาเลี้ยงเป็นธิดาบุญธรรม นาง
 ศกุนตลาจึงคิดว่าพระกัณเฑาะคือบิดาของนางอยู่ตลอดเวลา

พระราชามเหศวรทรงทราบว่า นางอยู่ในวาระกษัตริย์ จึงทรงขอให้นางแต่ง
 งานกับพระองค์ นางทูลขอให้รอบิดาผู้ไปเก็บผลไม้ให้กลับมาเสียก่อน แต่พระองค์ทรง
 แนะนำว่า นางควรถวายตัวต่อพระองค์ด้วยพิธีคานธรรพวิมาน นางจึงได้เสนอเงื่อนไข
 ว่า ถ้าโอรสที่เกิดจากการร่วมภิรมย์ครั้งนี้ได้เป็นรัชทายาท นางก็จะยอมถวายตัว และ
 นางได้ทูลขอพระธำมรงค์ไว้เป็นที่ระลึก พระราชาทรงรับเงื่อนไขโดยมิได้ทรงไตรตรอง
 เลย และทรงสัญญาว่าจะรับนางไปยังพระนครของพระองค์ พระองค์ทรงได้นางเป็น
 ชายาด้วยพิธีคานธรรพวิมาน และทรงสัญญากับนางว่าจะส่งกองทัพอันยิ่งใหญ่สมเกียรติยศ
 มารับนางไปยังพระนคร จากนั้น ทรงมอบพระธำมรงค์ให้นางไว้เป็นที่ระลึกแล้วจากไป

ฝ่ายพระมุนีกัณเฑาะครั้นทราบเรื่องการแต่งงานของนางศกุนตลาด้วยทิพยญาณ
 แล้วก็ยินดี เมื่อกลับมาได้บอกกับนางว่า พระราชาทรงเป็นผู้ที่เหมาะสมกับนาง และได้
 ทำนายนางจะมีโอรสผู้ทรงอำนาจ พระมุนีไม่โกรธที่พระราชามเหศวรส่งตามประ-
 เเพณี เพราะถือว่าการเสด็จมาด้วยพระองค์เองก็นับว่าดีแล้ว พระมุนีได้ให้พรแก่นาง
 นางได้ขอพรให้บุรุษของท้าวทฤษณันต์มีความรุ่งเรืองตลอดไป เมื่อพระมุนีออกไปแล้ว
 นางก็เหม่อลอยคิดถึงพระสวามี ขณะนั้น ฤๅษีทิวาสี* ผู้มีตบะแก่กล้าได้แวะมาเยี่ยม
 เยียนอาศรม เมื่อไม่ได้รับการต้อนรับจากนางศกุนตลาผู้เหม่อลอยอยู่ก็โกรธและได้สาป
 นางว่าให้คนที่นางกำลังครุ่นคิดถึงอยู่นั้นล้มนาง นางปริษัมวทาได้อินคำสาป จึงได้ออกมา

* ฤๅษีทิวาสี เป็นบุตรของฤๅษีอตรี (ผู้ตั้งบทสวดในคัมภีร์ฤคเวท) กับนาง
 อนสุยา เป็นฤๅษีที่มีโทษร้ายอย่างยิ่งคนหนึ่ง ได้สาปหญิงชายจำนวนมากให้ได้รับความ
 หุบกและ ความตกต่ำ ความโกรธของฤๅษีตนนี้เป็นที่เลื่องชื่อเหมือนกับ ความโกรธของฤๅ
 ชมทัคนี (Apte 1968: 255)

ให้กำรต้อนรับและอ้อนวอนขอการผ่อนปรนในคำสาป ฤๅษีทูลว่าสัสดีได้ผ่อนปรนให้ว่า เมื่อพระราชทรงเห็นของที่ระลึกก็จะจำนางได้ แล้วฤๅษีก็จากไป

ต่อมา นางศกุนตลาเริ่มตั้งครรภ์ เมื่อตั้งครรภ์ได้ 7 เดือน พระมุนีก็แวะไปจัดแจงให้ศิษย์สองคน คือ ศ่างครวระ กับศารทวัต พร้อมด้วยนางเคาตมิผู้สูงอายุและนางปริยัมวทาผู้เป็นเพื่อนของนางศกุนตลาไปส่งนางยังนครหัสตินาปุระ เมื่อเดินทางถึงแม่น้ำสรสวตีในเวลาเที่ยงวัน นางศกุนตลาได้ถอดแหวนให้นางปริยัมวทาเก็บไว้แล้วนางลงไปอาบน้ำในแม่น้ำ นางปริยัมวทาได้ทำแหวนตกลงในแม่น้ำแล้วไม่กล้าบอกแก่นางศกุนตลา ฝ่ายนางศกุนตลาเองก็ลืมเรื่องแหวนเสียสนิท เมื่อเสร็จจากการอาบน้ำและเสร็จจากการทำพิธีทางศาสนาแล้ว ทั้งหมดยกก็เดินทางต่อไปจนถึงนครหัสตินาปุระ พระราชาทรงมอบหมายให้ปุโรหิตเป็นผู้ให้การต้อนรับ ปุโรหิตเมื่อทราบว่านางคือชายาของพระราชาก็มาราบทูลให้พระองค์ทรงทราบ แต่พระราชทรงจำนางไม่ได้ แม้มุนีทั้งสองจะยกคำกล่าวของพระกัณเฑาะซึ่งฝากมาราบทูล พระองค์ก็ทรงจำไม่ได้ นางศกุนตลาได้กราบทูลด้วยตัวนางเองพระองค์ทรงจำไม่ได้ กลับทรงกล่าวประณามว่านางเป็นหญิงคณิกาที่มาหลอกลวงพระองค์เพราะปรารถนาที่จะได้เป็นชายาของพระเจ้าแผ่นดิน นางศกุนตลาได้ขอให้นางปริยัมวทานำแหวนมายืนยัน นางปริยัมวทาจึงได้บอกความจริงว่าแหวนได้ตกหายไปใ้แม่น้ำสรสวตีเสียแล้ว นางศกุนตลาเป็นลมสิ้นสติ และนางเคาตมิได้เข้าช่วยแก้ไข จากนั้น นางศกุนตลาได้ตัดพ้อท้าวทุษยันต์ต่าง ๆ นานา ข้อความที่นางกล่าวในเหตุการณ์ตอนนี้เหมือนกับในมหาภารตะ ฝ่ายปุโรหิตได้ถวายคำแนะนำว่าควรจะให้นางได้พักอยู่ในบ้านของตนจนกว่านางจะคลอด ถ้าหากว่าเด็กที่เกิดมามีลักษณะเหมือนพระราชา ก็แสดงว่านางเป็นชายาที่แท้จริง พระราชาทรงเห็นพ้องด้วย ปุโรหิตจึงได้พานางไปยังเรือนของตน ขณะที่นางกำลังเดินร้องไห้ตามหลังปุโรหิตไปนั้น นางอัปสรเมณฑาได้ลงมาจากสวรรค์ รับนางขึ้นไปในท้องฟ้าด้วยอำนาจอัศจรรย์

ต่อมาไม่นาน ท้าวทุษยันต์พร้อมด้วยปุโรหิตเสด็จออกตรวจตราความทุกข์สุขของราษฎร ในครั้งนั้น ราชบุรุษได้จับชาวประมงคนหนึ่งด้วยข้อหาโจรกรรม คือขโมยพระธำมรงค์ของพระราชา พระองค์ทรงทำการไต่สวน ชาวประมงได้กราบทูลว่าได้พระธำมรงค์จากท้องปลาตะเพียนที่ตนจับได้ในแม่น้ำสรสวตีจึงนำมาขายในตลาด

พระราชาทอดพระเนตรดูพระธำมรงค์ ทรงจำได้ว่าเป็นของพระองค์ จึงพระราชทานรางวัลมูลค่าเท่าราคาพระธำมรงค์นั้นให้แก่ชาวประมง และเมื่อทอดพระเนตรเห็นพระธำมรงค์ที่ทรงจำเรื่องราวและเหตุการณ์ทั้งหมดที่ทรงมีความสัมพันธ์กับนางศกุนตลาได้ ทรงทุกข์โศกอย่างใหญ่หลวง ทรงสำนึกผิด และทรงเสียพระทัยจนสิ้นสติ บุโรหิตได้เข้าช่วยแก้ไขและทูลแนะนำให้ทรงสงบพระทัย เพราะเรื่องที่ผ่านมาไปแล้วไม่ว่าดีหรือไม่ดีก็ไม่ควรจะนำมาคิดถึงอีกต่อไป ในขณะที่นั้นเอง มีคนนำข่าวเรื่องพ่อค้าผู้หนึ่งได้สิ้นชีวิต เพราะเรือแตกในมหาสมุทร พ่อค้าผู้นั้นมีสมบัติมาก แต่ไม่มีบุตรที่จะรับมรดก คนนำข่าวได้กราบทูลให้พระองค์ทรงรับทรัพย์สมบัติของพ่อค้านั้นเข้าพระคลังหลวง พระองค์ทรงได้ฟังก็ยิ่งทวีความเศร้าโศก เพราะสภาพของพระองค์ก็เช่น เช่นเดียวกับพ่อค้าผู้นั้น

เวลาผ่านไป 3 ปี พระอินทร์ได้ขอร้องให้ท้าวทษยันต์ไปช่วยปราบอสูรผู้ซึ่งหวยเทพไม่สามารถจะปราบได้ พระองค์เสด็จไปปราบได้สำเร็จ ต่อจากนั้นได้เสด็จโดยทเวยานมาสู่อาศรมของพระมารีจะ (พระกัศยปฤษี โอรสของพระมริจฤษี) ได้ทอดพระเนตรเห็นกุมารผู้หนึ่ง ผู้มีพลังกำลังมหาศาล สามารถจับสัตว์ร้ายมัดไว้ด้วยเถาวัลย์ ทรงบังเกิดความผูกพันในตัวกุมารนั้นอย่างประหลาด เมื่อทรงได้ยินกุมารกล่าวกับลูกสิงโตตัวหนึ่งว่าตนเองเป็นผู้สืบเชื้อสายปुरु ก็ทรงมีพระทัยแ่มชื่น แต่ก็ยังไม่ทรงเชื่อสนิทนัก เพราะเป็นคำพูดของเด็ก ขณะนั้นพระมารีจะแบกหญาดาและพินกลับมาจากป่า พระองค์จึงได้ตรัสถาม พระฤษีตอบว่ากุมารนี้คือพระราชโอรสของพระองค์ เพราะเหตุที่กุมารสามารถปราบสัตว์ต่าง ๆ ให้เชื่องได้ ท่านจึงได้ตั้งชื่อกุมารว่า "สรรพมัน" และได้ขอให้พระราชาทรงตั้งชื่อกุมารว่า "ภรต" เพราะเหตุที่พระองค์จะทรงเลี้ยงดูกุมารต่อไป ต่อจากนั้น พระฤษีได้ให้คนนำนางศกุนตลามา เมื่อได้พบกันแล้วพระฤษีได้ทูลว่า เรื่องที่เกิดขึ้นเป็นเพราะคำสาปของฤษีทรวาสี และแล้วได้มอบนางศกุนตลาแก่พระราชินี ในที่สุดท้าวทษยันต์ทรงพาชายาและโอรสเสด็จกลับสู่นครหัสตินาปุระด้วยทเวยาน โอรสของท้าวทษยันต์ได้นำมาว่า "ภรต" และทรงเจริญวัย ๗ นครนั้น

กัณฐหาริชาดก

กัณฐหาริชาดก แปลว่า ชาดกเรื่องหญิงหาฟัน ชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องที่ 7 ในอปทานวรรค อันเป็นวรรคแรกในเอกนิบาต ซึ่งเป็นหมวดแรกในชาดก พระพุทธเจ้าทรงแสดงเรื่องนี้แก่พระเจ้าปเสนทิโกศล เนื่องจากพระเจ้าปเสนทิโกศลทรงปลดพระอัครมเหสี คือ พระนางวาสภขัตติยา และพระโอรส คือ กุมารวิฑูฑกะออกจากตำแหน่งเพราะพระองค์ได้ทรงทราบว่าพระนางเป็นธิดาของเจ้านามาคากยะที่เกิดจากนางทาสีชื่อนาคมุลทา ในการแสดงชาดกเรื่องนี้ พระพุทธเจ้าทรงชี้ให้เห็นว่า ญาติวงศ์ฝ่ายบิดามีความสำคัญมากกว่าญาติวงศ์ฝ่ายมารดา และแม่หญิงหาฟันก็ยังได้เป็นถึงอัครมเหสีของพระราชาราช เรื่องในชาดกมีดังนี้

ในอดีตกาล พระเจ้าพรหมทัตได้เสด็จประพาสอุทยานกัวยพระยศใหญ่ ขณะที่พระองค์เสด็จท่องเที่ยวไปในอุทยานเพราะมีพระประสงค์ดอกไม้และผลไม้ นั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นหญิงคนหนึ่งกำลังร้องเพลงในขณะที่แบกไม้ฟืนอยู่ ทรงมีจิตปฏิพัทธ์ และได้สำเร็จการร่วมสังวาสกับหญิงนั้น ในขณะนั้นเอง พระโพธิสัตว์ได้ถือปฏิสนธิในครรภ์ของหญิงนั้น และครรภ์ของนางก็หนักราวกับว่าเต็มไปด้วยวัชระของพระอินทร์ นางทรนกว่าตั้งครรถ์จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมุติเทพ หม่อมฉันตั้งครรถ์แล้ว" พระราชาได้พระราชทานพระธำมรงค์และตรัสว่า "หากลูกเป็นหญิง เธอพึงขายแหวนนี้แล้วเลี้ยงดูลูก หากเป็นชาย พึงนำไปหาฉันพร้อมด้วยแหวนวงนี้" แล้วได้เสด็จจากไป ฝ่ายหญิงนั้นเมื่อครรถ์ครบกำหนดคลอดแล้วก็ได้ให้กำเนิดพระโพธิสัตว์ ขณะที่พระโพธิสัตว์วิ่งเล่นไปมาในสนามกีฬา ได้มีเด็ก ๆ พูดว่า "พวกเราถูกเด็กไม่มีพ่อรังแก" พระโพธิสัตว์ได้ฟังจึงไปหามารดาแล้วถามว่า "แม่ ใครคือบิดาของลูก"

มารดา "ลูกรัก เจ้าคือโอรสของพระเจ้ากรุงพาราณสี"

พระโพธิสัตว์ "แม่ มีใครเป็นพยานบ้างไหม"

มารดา "ลูกรัก พระราชาได้พระราชทานพระธำมรงค์วงนี้ไว้แล้วตรัสว่า หากลูกเป็นหญิงให้ขายพระธำมรงค์นี้เลี้ยงดูลูก หากลูกเป็นชายให้พาเข้าไปเฝ้าพร้อมด้วยพระธำมรงค์ แล้วพระองค์ก็เสด็จจากไป"

พระโทธิสัตว์ "แม่ เมื่อเป็นเช่นนี้ เหตุใดแม่จึงไม่พาลูกไปเฝ้าพระบิดาเล่า"

นางไคทราบอธยายของบุตรจึงได้ไปยังประตูพระราชวัง ให้คนไปกราบทูลพระราช
และได้รับการเรียกตัว จึงได้เข้าไปถวายบังคมพระราชแล้วกราบทูลว่า "ข้าแต่พระ
องค์ผู้สมมุติเทพ นี่เป็นโอรสของพระองค์" พระราชาแม่ทรงทราบก็ตรัสว่า "นี่มิใช่
ลูกของเรา" เพราะความละอายในท่ามกลางที่ประชุม หญิงนั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่
พระองค์ผู้สมมุติเทพ นี่คือพระอัครมิ่งของพระองค์ พระองค์ทรงจำได้หรือไม่"

พระราชาปฏิเสธว่า "นี่มิใช่แหวนของเรา" หญิงนั้นกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สม-
มุติเทพ บัดนี้ ยกเว้นสิ่งจกิริยาเสียแล้ว หม่อมฉันก็ไม่มีพยานอื่น ถ้าหากเด็กนี้เกิดมา
เพราะอาศัยพระองค์จริงก็ขอให้ดำรงอยู่ในอากาศได้ ถ้าหากไม่ได้เกิดมาเพราะอาศัย
พระองค์ก็ขอให้ตกลงบนพื้นสิ้นชีวิตเสียเถิด" นางไคจับเท้าของพระโทธิสัตว์แล้วเหวี่ยง
ขึ้นไปในอากาศ พระโทธิสัตว์นั่งคุบปลั่งก็อยู่ในอากาศ เมื่อจะกล่าวธรรมถวายพระบิดา
ด้วยเสียงที่ไพเราะ ไคกล่าวคำนึงว่า

"ข้าแต่มหाराช หม่อมฉันเป็นโอรสของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นใหญ่
ในหมู่ชน ขอพระองค์โปรดทรงเลี้ยงดูหม่อมฉัน
พระองค์ผู้สมมุติเทพทรงเลี้ยงดูคนอื่นได้ ก็ขอมจะทรงเลี้ยงดูโอรสของ
พระองค์ได้"

พระราชาทรงสดับธรรมะของพระโทธิสัตว์ผู้กำลังนั่งแสดงธรรมอยู่ในอากาศ
อย่างนั้น ทรงเหยียดพระหัตถ์ออกพลางตรัสว่า "มาเกิดลูก พ่อแม่แหละจะเลี้ยงดู
พ่อแม่แหละจะเลี้ยงดู" คนทั้งหลายยินยอมจำนวนพันรอรบ พระโทธิสัตว์ไม่ลงมาสู่มือ
ของคนอื่น ได้ลงมาสู่พระหัตถ์ของพระราชานั้นเอง ไคนั่งบนพระเพลา พระราชาได้
พระราชทานตำแหน่งอุปราชแก่พระโทธิสัตว์ ทรงสถาปนามารดา(ของพระโทธิสัตว์)ให้
เป็นพระอัครมเหสี เมื่อพระราชานับพระชนม์ พระโทธิสัตว์ได้ขึ้นเป็นพระราชามี
พระนามว่า พระเจ้ากัฏฐาหนราช พระองค์ทรงครองราชย์โดยธรรม และได้เสด็จ
ลับลวงไปตามสภาพ

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมาถวายพระเจ้าโกศลราชแล้ว
ทรงแสดงเรื่องทั้งสองให้ปรากฏ ไคทรงกล่าวสโมธานว่า "พระมารดาในครั้งนั้นได้มา

เป็นพระเทวีมหาเมธา พระบิดาได้มาเป็นพระเจ้าสุทโธทนมหาราช เรานี้แล คือพระ
เจ้ากัณฐาหาราช"¹

เรื่องของกษัตริย์เพเลกรีตุสในประวัติศาสตร์กรีก

ในประวัติศาสตร์กรีก มีเรื่องราวของกษัตริย์กรีกผู้ชื่อเสียงพระองค์หนึ่งพระ
นามว่า พระเจ้าเพเลกรีตุส เรื่องราวของพระองค์ที่มีความคล้ายคลึงกับเหตุการณ์ใน
องก์ที่ 6 ของบทละครเรื่องอภิชนานศากุนตะของกาลิทาสก็คือ ครั้งหนึ่ง พระเจ้า
เพเลกรีตุสทรงโยนพระธำมรงค์ลงในมหาสมุทรเพื่อที่จะเสียงหายอนาคตของพระองค์
หลังจากนั้นอีก 6 วัน ชาวประมงคนหนึ่งได้พบพระธำมรงค์ในท้องปลาตัวหนึ่งที่ตนจับได้
จึงนำพระธำมรงค์วงนั้นมาถวายแก่พระเจ้าเพเลกรีตุส²

¹The Pali Text Society, The Jātaka (London: Messrs.
Luzag & Company, Ltd., 1962), 1: 133-136.

²Journal of Bihar and Orissa Research Society, Vol.VII,
p. 97, Cited by M.R. Kāle. The Abhijñānaśākuntalam of Kālidāsa,
p. (63)